

G. HAUPTMANN ÉS AZ 1918-i ÖSZ-SZEOMLÁS. Minden kornak megvannak a maga problémái, s azok mindig megszólalnak az irodalom nyelvén. Eppen Hauptmannról szólva, önmagától kínálkozik példának ifjúsága ideje. A mult század nyolevadas éveiben a természettudományok és a technika hatalmas fejlődése olyan helyzetet teremtett, amellyel minden gondolkozó fő behatóbban kellett, hogy foglalkozzék. Az életforma változása, az újítások kifejezést, alakítást követeltek, de egyszersmind többé-kevésbé meghatározták a módszereket is, melyekkel az akkori generáció problémáikhoz nyúlhatott. A naturalizmus egészen természetesen nőtt ki a mind kellemetlenebbül mutatózó szociális ellentétekből s az egész élet mechanizálásából. A tudomány görcsövi pontosságával igyekeztek a tényeket regisztrálni, a való élet jelenségeit leírni, ábrázolni a költészet minden terén. Minden létező egyszerűen egyforma fontosság, érdekessé lett; a kimagasló emberi alakoknak, a hősöknek a kora lejárt. Mintha az emberi nem a magaalkotta gép mellett egyszerre eltörpült volna. A modern rabszolga, a munkás a maga jelentéktelenségének a színvonalára húzta le az egész társadalmat. Még a szánalomkeltés, amely a vele, de még inkább a rajta is túlfekvő elemekkel foglalkozó művész célja volt, sem sikerült teljesen, de az erre irányuló akarat sem lehetett egészen őszinte, mert a társadalom minden elérzékenyedés fitogtatása mellett is íróival, művészeivel együtt haladt a modern kor leglelketlenebb gazdasági formája, az amerikanizmus felé. Meg sem állt ezen az útnán a világháborúig. A világháború után kimutatta az egész modern társadalmi berendezkedésnek, a világnézetnek és a technikának; a belőle sarjadt pozitívizmusnak, pragmatizmusnak, az egész léleknélküli, praktikusságra alapított szellemnek a csődjét.

Megbukott ez az egész irány már a háború előtt, de az alapját tevő szellem még sokakban él. Az utóbbi két évtizedben folytonosan fokozódó idegesség pedig már eléggé mutathatta volna, hogy magának a társadalomnak a szerveiben valami nincs rendén és éppen ez a szellem az az ölü mérge, mely azokat emészti. A művész, a költő, az a finom, érzékeny műszerhez hasonló lelki lény vette észre leghamarabb a bajt. Innen

magyarázható Hauptmann irányváltoztatása, vagy, ha úgy tetszik, megterése is. A nagy katasztrófa azután megnyitotta minden gondolkozó embernek a szemét, főként Németországban, a lényeg keresésének hazájában. Rájöttek, hogy a pozitívista, természettudományos módszereket a szellemekben is imádó korszak ápolta ugyan a szociológiát, de tönkretette a szociális érzést: a nemzetet, a minden emberi társulást összetartó lelket magát. Ha valahol, éppen Németországban s ott is különösen Poroszországban kellett ezt érezniök: a Hohenzollernek, a Nagy Frigyes hazájában, mert ott megvalósult egyszer a világtörténelmi fejlődés végtelen folyamában csodás tisztaságban a legnemesebb emberi együttműködés, a legszorosabb, legcéltudatosabb, legösszevágóbb állami létbe való tömörülés.

Nem véletlen, hogy 1918 ősze óta egymást követték a Nagy Frigyes-dramák a színpadokon és a filmvászonon; a Boetticher-féle „Kronprinz Friedrich der Grosse I.”-től Joachim v. der Goltz „Vater und Sohn”-jáig meg a „Fridericus Rex”-filmig sok mindent lehetne erre vonatkozólag felsorolni. A mai „láncolás”-tól megkínzott közönség megnyugvással fogadta itt Frigyes Vilmos kerülhetetlen szigorát, amellyel vétkes kereskedőknek — de lehetnek volna gazdák avagy modern szocialista munkások is — a maga temperamentumos módján megmagyarázta, hogy az állam érdeke minden magánérdek fölött áll. Nőtt azután a nézőnek a biztonságérzete, mikor mind nagyobb mértékben érezte az ilyen műalkotásból kisugározni azon, a *közösséget legbenszejében összetartó szellemi erőt*, amelynek ma annyira híjával vagyunk.

Eppen ennek a társadalmat egy győzhetetlen egységbe foglaló közszellemnek a hiánya okozza azt a sóvárgást megváltás, megváltó után, egész szintén sűrűn jelentkezik a mostani német művészetben s szülőanyjává vált a német színpadokon ma annyira elterjedt Krisztus-alak kedvelésnek. Idegen műnek közül is előszeretettel azokat viszik színre, melyekben kifejezésre juttathatják a mai embernek a végtelen szenvedés által való megistenülését. (Strindberg „Damaszkusz”-a meg „Álomjáték”-a mind Keyszler, mind Reinhardt színházaiban jó példák voltak erre az utóbbi két-három év-

ben.) Hauptmann tehát úgyszólván már egy tradíciótól szentesített lépést tett, mikor 1920-ban Reinhardt új „Grosses Schauspielhaus“-ában a külön ennek az óriási arénának, mely az ókori görög színházakra emlékeztet, írt „Weisser Heiland“-ját mutatta tábba. Már a cím is arra utalt, hogy ebben a darabban a modernül felfogott Krisztus-probléma játszik szerepet, de azt nem árulhatta el, hogy a szenvedő hős ezúttal félreérthetetlenül a szegény, megcsalt, meggalázott német népet magát jelképezi. A cselekvény a legszűkebbre fogott jelzésében is azonnal meggyőzőleg mutatja ezt. Montezuma, a darab rajongó, költői lelkű mexikói császára, a toltékek istenített uralkodója — vallásának hagyományai, bizonyos jóslások alapján, melyek a Nap fiainak eljövételére vonatkoztak — hódolattal s örömmel fogadja a hódító spanyolokat, noha más fejedelmek óva intik. Cortez és emberei barbársággal hálálják ezt meg és a nagy tévedéséből hirtelen fölcusdó szegény császár saját életének engesztelő áldozatul való odavetésével igyekezik a népe közt kitört lázadást erősíteni, hogy ez végezzen a galád ellenséggel. Ki ne ismerte volna föl ebben a naiv rajongóban az 1918-as év középeurópai emberét, aki lépe ment a világ lehipokritább népfaja egy örökké hírhedt képviselőjének, Wilsonnak! Megerősíthette a nézőt e véleményében a Montezumát figyelmeztető háborús párt kifakadása a balga remény hallatára, hogy az idegenek a békét hozzák: „Friedensbringer! Ihre Augen schleudern Pest, ihr Atem Mord,“ s még erőteljesebben: „Mörder sind's von Ewigkeiten.“ Csak éppen az a kérdés, hogy azok a munkástömegek, melyek az entente-tömegekkel való testvéri egyesülésben olyan rövidlátóan bíztak, készek-e óriási bűnös tévedésüket belátva, hasonló önfeláldozásra, mint Montezuma. Az ősi gyűlölet mindenesetre már felébredt bennük és a megkínzott, halálba menő Montezuma teljes megvetésével és haragjával készek már a rossz lelkiismerete miatt gyáván kegyetlen ellenfél felé kiáltani az ő szavait: „Raubgesindel! Fort! Vertilgt das Ungeziefer von der Erde! Legt Giftbrocken! Grabet Gruben! Stellet Fallen! Legt Schlingen! Überschleicht sie, wenn sie schlafen, mordet, mordet ohne Gnade dies Gezücht, das unsrer Mutter Erde Antlitz mit dem Unrat seiner Greuel so frech entehrt.“

Egy jól ismert hang ez: Arndték költészetének a trombitaszava s önkéntelenül fülünkbe cseng a Napoleon elleni főlzabadtó harcok egyik költeményének két sora: Schlagt sie tot, das Weltgericht Fragt euch nach den Gründen nicht! A költő, a „vates“ ihletett ajka bizonyára a jövőt jelentette előre, de

egyúttal megrajzolta Hauptmann e darabjában az egyedül lehetséges fejlődésmenetet is, amely a szent szabadság visszaszerzését biztosíthatja. A szenvedésen és a megigazoláson át vezet az út nemcsak az egyes, de az egész nép számára is az óhajtott célhoz! Csak a szenvedés, a fájdalom, a könyvek tengerárja moshatja le az osztályérdékek miatt pártokra szakadt nép bűneit és teheti lehetővé az államfenntartó szellem újraföltámadását.

Németország összes komoly gondolkodót ugyanez a probléma foglalkoztatja az összeomlás óta. Legutóbb a Keyserling-féle „Schule der Weisheit“ ülésében jutott ez ismét nagy erővel kifejezésre, melyen Troeltsch Ernő kimondotta a relativizmus elleni harcot s rámutatott, hogy új bátorsággal kell a személyes ösztönhöz fordulnunk, mely végeredményben minden történelmet hajt, de ezt a mindent szétbomlasztó mai tudás tömegében csak a legerősebb feszültségek közepett őrizhetjük meg. Belőle fakad azután az a szeretet, melyet minden egyesnek a saját kis körében is ápolnia kell, hogy új közösség születhessék belőle. Keyserling e mellett arra utalt, hogy a meglévő erős feszültségeket nem szabad csökkenteni, sőt fokozni kell őket, hogy végre igazi értelműkhöz hatoljunk. Fájdalmasabb hang alig hallatszott az utóbbi években. Jelenése: szét vagyunk tépve, a káoszba vagyunk doba és nem tehetünk mást, mint hogy végigvárjuk az ellentétes erők nagy harcát. Mellékértelme: hadd hulljon a férgese! A mi korunk amerikanizmus-fertőzte embere, a kalmárszellemű úgy, mint a kapitalizmust szidó, de magára nézve teljesen kapitalista gondolkozású szocialista munkás nem alkalmasak egy új, erős állami kapcsolat létrehozására. Egyedüli út a tisztító szenvedés útja.

Ezt az utat választotta, mint láttuk, Hauptmann Montezumája, de ezzel egyszerűsödött magára vonta a passzivitás vádját. Ez a passzivitás azonban az ő esetében egyúttal cselekvés is, mert a körülmények különös alakulása ezt így hozta magával. Éppen főhőse elgondolásában és beállításában tisztán megnyilatkozott megint a költő jelleme s ebben egész koráé, melynek ő tipikus fia. Hauptmann még első naturalista műveiben sem annyira az embereket, a társadalmat vádolta a nyomorért, hanem a sorsot. Ez a sziléziai, kinek lelkében nemcsak szegény földijeit keserves küszködésének a képe élt, hanem az ő pietista vallásosságuké is, aki ezt a vallásosságot elvesztette és új hitet keres helyette, szimboluma lehetne a jelen kétségbeesett szellemi küzdelmének. Neue Liebe, neues Leben — énekelte egykor a líra fejedelme; a mi korunk em-

berének csak az új hit adhatná meg ezt az új életet. Addig minden csak átmenet, addig csak a vak sors járma alatt nyögünk. Talán ezért akad Hauptmann alkotásaiban inkább erős asszonyi jellem, mert a női lélek még nincs annyira megmérgezve a megoldatlan, súlyos problémák tömegétől, mint a férfié, neki még van hite. Bizonyára alsóbbrendű ez a hit, mint az új, az a másik, melyhez a küzdő férfi valamikor át fog törni; de a jelen pillanatban az a döntő, hogy megvan, míg a férfi elveszett s az új megteremtésének istenhez méltó szörnyű küszködésének a nehéz éveit éli ő. Nem véletlen, hogy a „Weisser Heiland“ kizárólag férfitrágma, melyben női szerepek hely nem jutott. Mind az államalkotás, mind a hitteremtés férfimunka, férfifeladat. A nőnek, már az anyaságnál fogva is, önzőbbnek, a szűkebb kör, a család érdekében elfogultabbnak kell lennie, mint a férfinak. Önzés pedig, még a pártvénzés is, legnagyobb ellensége az államnak, minden társulásnak, minden közösségnek. Ettől kell éppen megszabadulnia a szenvedés tüzeiben minden népnek, amely új honfoglalást akar. Ettől megszabadulva kapja vissza a hitet, mely csodákat művel.

Koszó János.

NEVEK DIVATJA. A divat, ez a széles zsarnok, nemcsak a ruha dolgában érezteti hatalmát, hanem még abban is, hogy időnként ki milyen keresztnevet viseljen egész életén keresztül. Mikor Szent István megszünteti a pogányságot, nemsokára ritkulnak és eltűnnek a pogány nevek is s helyüket elfoglalják a keresztény hitvilág köréből valók. Forrásul a szentek, hitvallók névsora szolgál, kiegészítve a Biblia történeteivel. Maga a király a pogány Vajk helyett, a görög István (annyi mint „Koszorú“) nevet kapja, fiát pedig, alkalmasint német felesége, Gizella kívánságára Henriknek (Elmerik-nek) keresztelik, amiből a magyar ajkon Imre válik. A királyi ház hercegei is Mihály, Sámuel, Salamon bibliai, vagy a bizánci hatás alatt Endre, Vazul görög neveket kapnak. Az Árpád-hercegek lengyelországi menekülésének emlékét őrzi a László név, mely Istvánnal, s a még eddig kellően nem magyarozott Bélával legkedveltebb neve lesz Árpád-házi királyaink családjának. A régiek közül előkerül még az ómagyar Levente, Géza, sőt az ótörök eredetű Almos is. Az előkelő úri családok természetesen követik az uralkodóház példáját, magyar nevek egyre ritkábbá válnak körükben, kivált mikor egyre több idegen: német, francia, olasz, vallón, spanyol család az országban meghonosodik s magával hozza külföldi neveit. A magyarság nem-nemes zöme azonban még sokáig, ha nem is pogány,

de magyar nevet visel, melynek rendszerint községi jelentése is van, mint folyóiratunk első számában olvashattuk. A XVI. és XVII. században ezek is eltűnnek s a reformáció és ellenreformáció hatása alatt az Új-Szövetség János, Pál, Péter, Mária, Anna, Erzsébet nevei válnak közkeletűekké. Erdélyben az unitáriusok és szombatosok az Ó-Szövetségből választanak neveket s még maig is a székelység ezeket kedveli: Abraham (Ábris), Dávid, Mózes, Ádám, Éva, Rebeka, Debora, Judit, Eszter. Magyarországon a katolikus kisenesség, a polgárság s a nép rendszerint azt a nevet adja gyermekének, melyet a születés vagy a keresztelés napján a kalendáriumban talál. Úri házakban pedig az kezd szokássá válni, hogy a gyermek szüleinek vagy nagyszüleinek nevét kapja, úgyhogy egyes nevek valósággal meggyökereznek a családokban; így a Toldi-s a Zrínyi-családban a Miklós és György, a Rákóczi-családban a Ferenc és György, az Esterházyban a Pál, a Nádasdyban a Tamás, a Rádayban a Gedeon, a Balassában a Bálint. A szatmári béke után az uralkodóház iránt érzett hódolat a Károly, Mária, Terézia, József, Lipót, Ferenc nevet teszi divatossá kivált az egyre erősödő és nagyrészt idegen származású polgárság körében.

Ekkép nyolc század lefolyása alatt teljesen eltűnik minden eredeti magyar név az országban. A XVIII. század végén azonban a csirázni induló nemzeti öntudatot hirtelen fölrázzák II. Józsefnek erőszakos intézkedései. Ennek egyik megnyilatkozása a lobogó lelkű Dugonics Andrásnak regénye: *Etelka* 1788-ban. A regényt magát ma már alig olvassa valaki, de a maga idejében páratlan, nem művészi, hanem nemzeti hatása volt. A regény hősnéinek nevét, Etelkát Dugonics alkotta az Etele férfinév párjával — mint a rómaiban Julius mellett volt Julia, Antonius; Antonia, Claudius; Claudia — s evvel megindította a régi magyar nevek divatját. Almási Ignác, a hétszemélyes tábla bírása az, aki először kereszteltette leányát Etelka névre, 1789 decemberében, a régebben kismemelt Ottilia helyett, s példájára az akkori pesti társaság Ottiliái mind az Etelka nevet vették föl. Ez mint leánynevét mind a mai napig egyike a legkedveltebbeknek, sokszor Etelke változatban is járja, sőt Etel alakban a nép közt is elterjedt. Irodalmunkban két híres Etelke van: Perczel Etelke, Vörösmarty epikus leányalakjainak ihletője, és Csapó Etelke, Petőfi Cipruslombjainak bús múzsája.

Dugonics példáját követi a fiatalabb költők serege; felkutatják a krónikák, oklevelek régi neveit s mintájukra újakat koholnak. Nagy segítségükre van Bod Péter, aki

már a Páriz-Pápai-féle szótár 1767-i kiadásába fölveszi e régi neveket, valamint a bibliai, római, német nevek régibb magyar alakjait. Innen veszi Katona József Bánkbánjának régies neveit: Endre (András), Soma (Sámuel), Mihál (Mihály), Sólom (Salamon). Pázmándi Horváth András, az Árpád-eposz költője 1815-től Endrének írja magát.

Nagy érdeme van e téren Horvát István-nak, a nagy rajongó magyar-történétírónak, ki lelkesen izgatott a magyar nevek mellett s jó példával is előljárt, midőn 1820-ban született fiát Árpád-nak kereszteltette, bár a lelkész bosszúsán dörmögött a „bolond név” miatt. (Horvát Árpád volt Szendrey Júlia második férje.) Az ekkor fellobogó nemzeti romanticizmus nagyon kedvezett e magyar divatnak s kivált mikor Vörösmarty és társai műveikben csak úgy ontották a valódi és koholt magyar neveket, egymásután belekerülnek a közéletbe is.

Egy akadályá lett volna e szép szokásnak: a katolikus egyház rendelkezései, melyek nem engednek más nevet, mint ami a szentek névjegyzékében előfordul. De ezen csakhamar segítettek. Vagy azonosították a régi magyar neveket a hivatalosakkal, pl. Gyula: Julius, Jenő: Eugenius, Ödön: Edmund, Béla: Adalbert, Géza: Viktor, Etelka: Adelheid, Hajna: Aurora, Piroska: Priszka; vagy a „pogány” név mellé tettek egy hivatalos keresztény nevet, pl. Árpád István, Géza Gergely, Dezső Desiderius, Nagy örömmel vette ezt maga Széchenyi István is, aki a Hitelben (74. L.) lelkesen buzdít a magyar nevek mellett s fiainak is ilyeneket választ: Béla (1837), Ödön (1839). Gróf Károlyi György 1843-ban fiát Tibor-ra keresztelteti, a régibb Tiborc rövidített változatára. A másik Zoltán pedig Petőfi fia volt, 1848-ban.

Ma már egyáltalán nem ritkák e nevek: Aba, Ákos, Aladár, Álmos, Árpád, Attila, Bulcsu, Csaba, Dezső, Elemér, Ete, Géza, Gyula, Huba, Jenő, Kálmán, Lehel, Levente, Szabolcs, Takson, Tibor, Ubul, Uzor, Zalán, Zoltán, Zsolt; Aranka, Dalma, Emese, Emőke, Enikő, Etelka, Hajna, Ildikó, Ilma, Irma, Jolán, Lenke, Pálma, Piroska, Viola. (Gazdag tárháza a szép magyar csa-

lád- és keresztneveknek Lengyel Zoltán: Magyar Névkönyve, 1917.)

Egy-egy nagyhatású irodalmi mű újban is divatossá tehet egy nevet. Jókai Kárpáthy Zoltán-ja sok Zoltánnak lett keresztapja; Katona Melindá-ja szintén elterjedt, kivált előkelőbb körökben; Jósika Abafija az Olivér nevet tette kedvelté; Arany Toldi Szerelme pedig a Piroskát. Idegen irodalmi művek szintén hatnak ez irányban. A mult század elején elharapódzott Ossian-rajongás maradványai az Oszkár és Malvína; angol regényekből erednek Artúr, Ervin, Oszwald, Fanni; Ibsen Nórá-jának is sokan köszönhetik nevüket.

Kiváló egyéniségek iránt gyakran úgy mutatkozott a hódolat, hogy a gyermek nevét tőlük veszik; a Lajos-ok nálunk annak idején Kossuth-nak, a Sándor-ok pedig Petőfi-nek keresztnevét kapták. Mikor Kossuth a mult század ötvenes éveiben Amerikában járt, egy lelkes bámulója fiának Kossuth Washington keresztnevet iratott az anyakönyvbe. Nálunk erre magyarázható a többször előkerülő Napoleon név.

A diákság tudvalevőleg padfaragó szerzet: mikor a mult század nyolcvanas évei ben, az egyetem rácutcai szárnyának második emeletén Kerékgyártó Árpád óráira is betévedtünk, egyszer arra szántuk el magunkat, hogy a padokba faragott leánynevekről statisztikát csinálunk. Összeszedtünk vagy ezerkétszáz adatot; közülök nyolcszáznál, tehát kétharmadánál több az Ilona nevet vallotta a legkedveltebbnek (természetesen valamennyi változatával együtt). Ma sem tudom, mi volt akkor az oka az Ilona-név nagy divatjának; a tanár úr előadásaira sem emlékezem, pedig akkoriban három héten keresztül egyetlen órájáról sem hiányoztunk.

A férfinevek közül Magyarországon valószínűleg a János a leggyakoribb, különben nem járná az az ivásra buzdító mondas, hogy: „En is János, te is János, szervusz János, igyunk János!”; még akkor is, ha János egyáltalán nincs is a társaságban.

Bizonyos az, hogy a nevek divatja is egy kis jellemző vonás a nemzetek s a korok arculatán.

Tolnai Vilmos.